

Barkan'ın *Kanunlar*'ı:

Osmanlı-Türk Tarihçiliğinde Bir Klasik

Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI ıncı Asırlarda*

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt: Kanunlar,

İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1943,
lxxii + 559 + 62 sayfa.

Coşkun ÇAKIR*

I

Bazı eserler vardır, uzunca başlıklara sahiptirler ama çok kısa bir isimle anılıp meşhur olmuşlardır. Yazımızın konusunu teşkil eden Barkan'ın kitabı da onlardan biridir. Kimse eserin uzun künyesini merak etmemiştir. Eser, kısaca *Kanunlar* başlığıyla maruf ve meşhur olmuş ve uzun yıllar siyasi, iktisadi, hukukî ve sosyal tarih çalışmalarının en temel kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Son yıllarda bu alanda hatırı sayılır çalışmalar yapılmasına rağmen bugüne kadar önemini koruyabilmiştir. O bakımdan bu eser, alanında bir klasik hüviyeti kazanmıştır.

Tabii ki bir tarihçi olarak Barkan'ın düşünceleri ve dar anlamda *Kanunlar*'da yer verdiği görüşleri bugün bile birer problematik olarak orta yerde durmaktadır. Bu görüşlerin doğruluğu yahut yanlışlığı iddiasını dillendirmek yerine, farklı görüşlerin ileri sürülebileceği ve farklı yaklaşımların olabileceği gerçeği hatırda saklı tutulmalıdır. Kuşkusuz aradan geçen altmış seneyi aşkın sürede çok şeyler değişmiş, yeni tahliller yapabilmek için gerekli malzemenin eldeki mevcudu dikkate değer oranda artmıştır. Dolayısıyla Barkan'ın görüşleri dışında ve belki tam da aksi istikamette tezlerin dillendirilmesi de mümkündür. Fakat bütün bunlar bu klasik eserin kıymetini azaltmamakta, hatta tam tersine daha da artırmaktadır. Belki de klasik olmanın yolu, böyle bir özelliğe sahip olmakla aralanabilen bir keyfiyettir.

Aşağıda, *Kanunlar* kitabının genel bir tanıtımı yapılmaya çalışılmıştır. Öncelikle Barkan'ın tarihçiliği ve onun tarihçilik uğraşı içinde hukuk tarihiyle ilişkisi özetlenmiş, ardından da adı geçen eserin şekil özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra; bu

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı.

esere, Barkan'ın -en az yayımladığı mevcut kanun ve kanunnameler kadar değer kat- Osmanlı kanunnameleri ile ilgili analizleri değerlendirilmiştir. Bugün bile birer problematik olmayı sürdüren bazı hususlar üzerine ayrıca eğilinmiştir. Nihayet, yazının sonuna incelenen kanun ve kanunnamelerin bir listesi eklenmiştir.

II

Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, formel olarak tarih öğrenimi görmüş bir akademisyen değildir. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde felsefe okumuştur. Felsefe Bölümü'nü 1927 yılında bitiren Barkan, mezuniyetini müteakiben Fransız bilim adamı Prof. Dr. Albert Gabriel tarafından Strasbourg Üniversitesi'ne yönlendirilen bir grup öğrenciden biri olmuş ve Fransa'ya felsefe ve sosyoloji okumaya gitmiştir. 1928 yılında bir felsefeci olarak gittiği Fransa'dan, 1931 yılında bir iktisat tarihçisi adayı olarak dönmüştür. Burada, derslerini dinlediği hocalardan, özellikle de Annales ekolünün meşhur üyesi Marc Bloch'tan çok etkilenmiştir. Maurice Halbwachs ve Henri Baulig de, derslerini takip ettiği diğer hocalardan bazılarıdır. Ayrıca Henri Pirenne'in eserlerini okumuş ve bunlardan da ciddi olarak etkilenmiştir.¹

Fransa'dan döndükten sonra, bir süre öğretmenlik yapmıştır. 1933 yılında üniversiteye intisap etmiş ve Edebiyat Fakültesi'nde, Prof. Yusuf Kemal Tengirşek'in yanında, Türk İnkılâp Tarihi doçenti olmuştur. Böylelikle tarih ilmiyle ilk resmi temasını başlatmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında *Siyasi İlimler* ve *Ülkü* mecmualarında yazdığı dizi makalelerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu ilginin ardında, Barkan'ın alışılmadık konuları, yine alışılmadık bir tarzda ele alması yatıyordu. Bu faaliyetlerin ve ürünlerin neticesinde, yeni kurulan İktisat Fakültesi'nin 1937 yılında Edebiyat Fakültesi'nden resmen talep ettiği Barkan, fakültenin talebe verdiği olumlu cevapla birlikte, 1938 yılında İktisat Fakültesi'ne geçmiştir.

Barkan, iktisat doçenti unvanını almak için yeni bir tez hazırlamıştır. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinde Toprak Meseleleri" başlıklı tezini Fuad Köprülü, Alexander Rüstow ve Ebülula Mardin'den mürekkep bir jüri değerlendirmiştir. Bu jüride hukuk tarihi çalışmalarını başlatan Köprülü ile Hukuk Fakültesi'nin ünlü hocası Mardin'in bulunması ayrıca manidardır. Bundan iki ay sonra da kollokyumu yapılmış, bu jüride de Fuad Köprülü, Alexander Rüstow, Ebülula Mardin dışında Fritz Neumark, Gerhard Kessler, Alfred Isaac, Joseph Dobretsberger, İbrahim Fazıl Pelin ve Şükrü Baban gibi dünya çapında ünü olan hocalar yer almıştır. 1939 yılı başında artık Barkan "Umumî İktisat ve İktisat Tarihi" doçenti olarak, 1973 yılına kadar çalışıp emekli olduğu İktisat Fakültesi camiasına dâhil olmuştur.²

Barkan, Osmanlı Devleti'nin iktisadî, içtimaî ve hukukî tarihiyle ilgili hacmi binlerce sayfayı bulan çalışmalar yapmıştır. Benimsediği tarihçilik doğrultusunda öncelikle belgeleri esas alan makaleler yazmıştır. Araştırmaları Osmanlı'nın XVI. ve XVII. yüzyılları üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmaları içinde toprak düzeni ve arazi hukuku,

1 Halil Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, 1985, c. XLI, sy. 1-4, s. 4; Ünal Nalbantoğlu, "Barkan'ın Ardından", *Okul Defteri*, İstanbul, 1979, sy. 2, s. 37.

2 Sahillioğlu, a.g.m., s. 5-7.

kısaca tarım ekonomisi en önemli yeri işgal etmiştir. Bununla birlikte iskân siyasetinden vakıflara, bütçelerden fiyat hareketlerine, şehircilikten din-devlet ilişkilerine uzanan geniş bir yelpazede eserler vermiştir.

Barkan'ın en fazla mesai harcadığı alan toprak meseleleri olmuştur. Bir anlamda onun için, kendini Türkiye'nin toprak meselelerini halle vakfetti dense yeridir. Çalışma yaptığı diğer alanlarda Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi dışına pek çıkmak istemezken, toprak meseleleri konusunda Osmanlı öncesine, klasik döneme, modernleşme dönemlerine ve bu arada Tanzimat dönemine, hatta Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir çizgi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

III

Barkan, bildik anlamda bir hukukçu değildir. Fakat o hukuk ve hukuk tarihiyle hep iç içe olmuştur. Devlet tarafından Strasburg Üniversitesi'ne gönderildiğinde, bu üniversitenin Edebiyat Fakültesi'nden genel felsefe, sosyoloji ve psikoloji sertifikaları ile Hukuk Fakültesi'nden "İktisadî İlimler Yüksek Diploması" almıştı. 1941'den sonra altı yıl kadar da Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersleri okutmuştur. Ancak onun Türk hukuk tarihi ile ilişkisinin en önemli göstergesi kuşkusuz *Kanunlar* kitabı olmuştur. Barkan'ın kitap olarak hazırladığı beş çalışmanın ilki olan ve *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt, Kanunlar* başlığını taşıyan eseri, onun hak ettiği üne kavuşmasında öncü bir rol oynamıştır.³

Kanunlar, 1943 yılında, İstanbul Üniversitesi yayınlarından, Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü neşriyatı olarak Burhaneddin Matbaası'nda basılmıştır. Kitabın sayfalandırılmasında üçlü bir ayrıma gidilmiştir. Kapak da dâhil olmak üzere, önsöz ve kanunnameler hakkında verilen malumat Roma rakamlarıyla numaralandırılmış olup 72 sayfadır. Kanunname metin transkripsiyonları, indeks, lügatçe, doğru-yanlış cetveli ve fihristin yer aldığı bölüm toplam 559 sayfadır. Eserin son kısmını ise, orijinal kanunname metinleri arasından seçilen 25 kadar kanunname metninin farklı kısımlarından derlenmiş fotoğraf örneklerinin yer aldığı -ve yeniden 1'den başlanarak numaralandırılan- toplam 62 sayfalık bir bölüm oluşturmaktadır. Böylece *Kanunlar*'ın toplam sayfa sayısı 693'e balığ olmaktadır.

Kitaba yazmış olduğu dört sayfalık önsözde Barkan, eserinin yazılış gayesini, muhtevasını ve kaç ciltte tamamlamayı planladığını açıklamıştır. İlk cümlesi maksadını hülasa eder niteliktedir:

3 Yıllardır yeni baskısı yapılmayan *Kanunlar*'ın nihayet İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından 2001 yılında tıpkıbasımı yapılmıştır. Diğer kitapları ise şunlardır: *İktisat Tarihi, II. Kitap (Orta Çağ)*, *Ders Notları* (ilk baskısı 1949, son baskısı 1962 tarihlidir); *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayını, 1970, xxxix + 504 s. (eser Ekrem Hakkı Ayverdi ile beraber kaleme alınmıştır); *Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı (1550-1557)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. I, 1972, xv + 393 s., c. II: 1979, 393 s.; *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, 124+744 s. Bir de Gözlem Yayınevi'nin Barkan'ın makalelerinden hareketle gerçekleştirmeyi planladığı 'Barkan'ın Toplu Eserleri' dizisinden çıkan birinci kitabı zikretmek gerekir: *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul, 1980, 965 s.

Bütün zenginliğini topraktan çıkararak bir devir ve medeniyet nizamının hususiyetlerini ve bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomik bünyesini aydınlatılmak için, bu memleketteki ziraî faaliyeti ve bu faaliyetin yaratıcısı olan çiftçi sınıfların hareketlerini her bakımdan tayin ve tahdid eden hukukî ve malî mevzuatın dayandığı esasları, sistemli bir şekilde ortaya koymak, şüphesiz, pek lüzumlu bir iştir.⁴

Arkasından, okuyucuya sunulan bu *Kanunlar* cildinin, daha sonra yazmayı planladığı eserine malzeme temin eden bir vesikalar ve notlar bütünü olduğunu ifade eder. Bilahare ikinci ve üçüncü ciltler bu birinci cildi tamamlayacaktır. Fakat Barkan'a göre asıl önemli olan üçüncü cildir. Barkan, bu cildin önemine ilişkin şu değerlendirmeleri yapıyor:

Kayıtlar ve Emirler ismini taşıyan ikinci cilt vesikalarda, ziraî faaliyete aid olub da çiftçi sınıfları devletle ve toprak sahipleriyle olan münasebetlerinde, çarşuda pazarda ve her günkü hayatlarında alakadar eden mühim hüküm ve fetvalardan ve resmî kayıtlardan ibarettir. Ve asıl eseri teşkil eden üçüncü ciltte ise, gerek birinci ciltteki kanun maddelerine ve gerekse bu maddelerin tatbikatla aldığı şekillere ait olan ikinci ciltteki vesikalara dayanarak hükümler vermeğe çalışılacaktır.⁵

Doğrusu, bu eserin *Kanunlar* cildi dışındakilerinin yazımı gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte Barkan'ın ürettikleri iyi bir okumaya tabi tutulduğunda, diğer ciltlerde yapmayı amaçladığı şeylerin bir kısmını başka çalışmalarında içinde farklı bağlam ve biçimlerde ortaya koyduğu söylenebilir.

Barkan'ın bu eserini önemli kılan ve "Osmanlı Kanunnameleri" başlığını taşıyan son derece güçlü yazılmış ve sonraları bazı tartışmaların öncüsü olmuş bir mukaddime kısmı vardır. Önemli analizlerin yapıldığı bu altmış dört sayfalık bölüm, dokuz alt başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlıktan hemen önce yer verdiği, bir anlamda girişin girişi sayılabilecek sayfalarda, Osmanlı-Türk tarihinin yazılmasında duyulacak ihtiyaca dikkat çekmektedir:

Türkiye tarihinin hukuk ve teşkilat bahisleriyle içtimaî ve iktisadî meseleleri üzerinde daha fazla durmak ihtiyacını hisseden yeni bir tarih anlayışının icaplarına uygun çalışmalar geliştiği nispette, İmparatorluk devirlerinin idarî, malî, cezaî... muhtelif hukuk sahalarında, vaktiyle Sultanların emir ve fermanla ile vaz' edilmiş olan kanun ve talimatları bir araya toplamış bulunan kanun dergileri (Külliyatı)nin birinci derecede kıymetli tarihi bir kaynak teşkil edecekleri ve bizim için kendilerinden azami bir şekilde faydalanmak lüzumu gün geçtikçe artmış olacağı muhakkaktır.⁶

Aslında Barkan, bu görüşlerini geliştirmiş ve daha sonra IV. Türk Tarih Kongresi'nde tebliğ olarak da sunmuştur. Tebliğinde Barkan, Türkiye üzerinde yapılan çalışmaların dünya tarihçiliği yanında yer alabilmesi için, bu vakte kadar kullanılan konu ve metotların tamamen değiştirilmesi gerektiği gibi radikal bir eleştiri ve öneri getirmiştir. Ona göre artık siyasî ve askerî tarihçiliğin takip ettiği hikâyecilik alışkanlığının ivedi bir şekilde terk edilerek kurumsal ve yapısal incelemelere ağırlık verilmesi şarttır.⁷

4 *Kanunlar*, s. v.

5 *Kanunlar*, s. vi.

6 *Kanunlar*, s. ix.

7 Barkan, "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", *IV. Türk Tarih Kongresi, (Tebliğler)*, Ankara, 1948, s. 290-291.

İlk alt başlık “Umumiyetle İslam Memleketlerinin Hukukî Bünyesi ve İslam Hukukuna Ait Umumi Düşünceler”⁸ adını taşır. Burada İslam şeriatının sadece müminlerin Allah’a karşı vazifelerini düzenleyen itikat ve ibadet kurallarının oluşturduğu bir ilahiyat bilgisi olmayıp, aynı zamanda insanın toplum ve devletle olan ilişkilerini belirleyen bir kanunlar bütünü de olduğunu vurgular. Buradan hareketle, amme hukukuna ait prensiplerin özelliklerine işaret eder. Kur’an’da bir devlet teşkilatının nasıl kurulacağına ve idare edileceğine dair açık prensiplerin olmadığını, peygamber zamanında gerçekleşen uygulamaların da genişleyen büyük bir İslam devletini idare etmek için yetmediğini, yeni usul ve esaslara ihtiyaç duyulduğunu ve bunun da fethedilen devletlerin uygulamalarından devşirildiğini ifade eder. Tam da bu noktada, yukarıda zikredilen tartışmaların en önemlilerinden birini teşkil eden hukuk ikiliğinin şartlarını ve sebeplerini açıklar. İslam kamu hukukunun farklı bölgelerdeki İslam memleketlerinin farklı iktisadî ve sosyal şartları karşısında farklılaştığına, tabii ki böylelikle çeşitlenip zenginleştiğine dikkat çeker. Özel hukuktan farklı olarak kamu hukuku alanında, devlet başkanı sıfatıyla sultanlara verilen takdir ve tazir haklarının kullanımının yeni bir hukuksal alan doğurduğunu ileri sürer. Şeriatın temel ilkelerine aykırı olmamak ve kamu maslahatının gerektirdiği durumlar gerekçe gösterilerek örf ve adetler esas alınarak kanun koyma ve uygulama yolunun açıldığını izah ederek şer’î hukuk-örfî hukuk, millî hukuk-İslâmî hukuk kavramlarının içini doldurur. Tabii burada Fuat Köprülü’nün *Kanunlar*’ın yayımlandığı yıl II. Türk Tarih Kongresi’ne sunduğu tebliğine referansta bulunur.⁹

İkinci alt başlık birincinin devamı niteliğindedir: “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer’îliği Meselesi”.¹⁰ Yukarıda başlattığı tartışmayı Barkan, burada daha da derinleştirerek sürdürür. Genel olarak İslam devletleri için ileri sürdüğü bu kabullerin, Osmanlı için bilhassa doğru olduğunu vurgular. Buradan hareketle Osmanlı’da bariz bir hukuk ve kitap ikiliğinden söz eder. Şer’î hukukun yanında örfî yahut kendi deyimıyla laik hukukun nasıl geliştiğini anlatır. Aslında Barkan; Osmanlı hukukunun laik karakterine, arazi rejimiyle ilgili ilk çalışmalarından itibaren yer verir. Osmanlı Devleti’nin ikili bir hukuk yapısı içinde olduğunu, bir tarafta şer’î hukukun, diğer tarafta örfî hukukun bir arada işlediğini belirtir. Özellikle kamu hukuku alanında, ceza hukuku ve malî hukuk alanlarında şer’î hukukun tesirinin azaldığını ve örfî hukukun daha dominant hale geldiğini vurgular. Bu tartışmayı derinleştirirken Joseph von Hammer’in 1815 yılında yayımladığı *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung* isimli eserini görüşlerine referans olarak gösterir. d’Ohsson’un 1791’de yayımladığı ve temelde İbrahim Halebi’nin *Mülteka* isimli eserinin tercümesine dayanan *Tableau General de l’Empire Ottoman* ile Hammer’in çalışmasını bu bağlamda mukayese eder ve ikincisini daha gelişmiş olarak niteler. Ayrıca sadece kendi görüşünü temellendiren bu eserleri zikretmekle kalmayıp, bu noktada karşı görüşü temsil eden Gibbons ve Wörmers’in çalışmalarına da yer verir. Yer vermekle de kalmaz, ayrıca bu eserleri çok detaylı olarak eleştirir de. En önemlisi

8 *Kanunlar*, s. x-xv.

9 Fuat Köprülü, “Ortaçağ Türk Hukukî Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?”, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, İstanbul, 1943, s. 383 vd.

10 *Kanunlar*, s. xvi-xxi.

de, kanun ve kanunname fikrinin bu hukuk ikiliği diye adlandırdığı noktadan doğduğunu iddia eder.¹¹

Yukarıdaki önemli tartışmayı bir noktaya getirdikten sonra, daha teknik bir çerçeveye geçer ve farklı yönleriyle kanunnameleri ele alır. Üçüncü alt başlıkta “Elde Mevcut Kanunnameler Hakkında Umumî Düşünceler”ini ortaya koyar.¹² Önce bu metinlerin orijinal olup olmadıklarını tartışır ve bunların büyük bir kısmının aslı ve resmi metinler olmadığını ve şahsi teşebbüsler sonucu tanzim edildikleri kanaatini serdeder. Sonra da tipik bazı örnekleri değerlendirmeye tabi tutar. Mesela Hezarfen Hüseyin Efendi’nin *Telhis-ul Beyan fi Kavanîn-i Al-î Osman* isimli eserini bu çerçevede tenkit eder. Bu bağlamda sayıları çok az da olsa, bu özel teşebbüsler dışında padişah emriyle tertip edilen kanun dergilerine de işaret eder ve örnek olarak F. Kraelitz tarafından 1921 yılında yayımlanan Fatih Kanunu ve Mehmet Arif tarafından neşredilen *Süleyman Kanunu*’na değinir. Dördüncü alt başlık da üçüncü alt başlığın devamı şeklindedir: *Fetva sistemi ve Kanunnameler*.¹³ Fetva sisteminin nasıl işlediği ve kanunnamelerin nasıl hazırlandığını Sultan Süleyman kanunlarını ve Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin çalışmalarını örnek vererek izah eder. Barkan’a göre kanunnamelerin meşgul olduğu hukuk sahası, hukuk ulemasının görüşleri yahut hâkimlerin içtihatları sonucu gelişen bir alan olmaktan çok, serbestçe ve kanun koyma yolu ve emirnameler ile teşekkül eden ve gelişen bir alandır. Bir başka deyişle, bu konuda şeyhülislamlardan daha çok divan ve nişancıların etkili ve yetkili oldukları görülür. “Türkiye’de Sultanların Teşrii Sıfat ve Salahiyetleri ve Kanunnameler”¹⁴ başlığını taşıyan beşinci alt başlıkta, esas itibarıyla padişahların örfî hukuk alanındaki yetkilerini inceler. Ayrıca şer’î hukuk alanına nasıl müdahale ettiklerini de miras ve medeni hukuktan örnekler sunarak aktarır. Yine burada mecelle şeklindeki derlemelere yer verir. Altıncı alt başlıkta da aynı konuya devam eder: “Kanunnamelerle Tanzim Edilen Hukuk Sahasının Hudutları”.¹⁵ Yukarıda da ifade edildiği gibi, kamu hukuku ve özellikle de bunun içinde yer alan idare ve ceza hukuku alanı, padişahların emir ve fermanları yahut bunların bir araya getirilmesi suretiyle şekillenen kanunnameler tarafından düzenlenir. Ancak özel hukuk sahası, özellikle evlenme, miras, borçlar gibi medeni hukuk konuları, bazen *hile-yi şeriyeye* bile başvurulsa, şeriat hükümlerine göre tanzim edilir. Ayrıca sultanlar da bu konuda titiz davranırlar ve bir yerde kendilerini şeriatın koruyucusu olarak da görürler. Bütün bu anlatılanlara rağmen zaman zaman bu sahalarda arasında belli tecavüzlerin de olabildiğini anlatır. Örnek olarak da Ebussuud Efendi’nin *Maruzat* risalesini gösterir. Yedinci alt başlıkta “Kanunnamelerin Tertip Tarzındaki Sistemsizliğin Hakiki Sebepleri”ni açıklar.¹⁶ Bir yerde, bu metinlerin şekil şartları açısından eleştirisini yapar ve noksanlıklarına dikkat çeker. Ona göre kanunnamelerle ilgili en temel eksiklik ya da problemlerden biri de budur. Bunların her biri belli dönemlerdeki ve belli yerlerdeki farklı mevzuat unsurlarını içerir. Dolayısıyla bunlara umumî kanunname deme imkanı da yoktur.

11 *Kanunlar*, s. xvi-xx.

12 *Kanunlar*, s. xxi-xxxiv.

13 *Kanunlar*, s. xxiv-xlii.

14 *Kanunlar*, s. xliii-xlvi.

15 *Kanunlar*, s. xlvi-liv.

16 *Kanunlar*, s. liv-lvii.

Sekizinci alt başlıkta, kitabında yer verdiği kanun ve kanunname metnlerinin nitelikleri üzerinde durur: “Bu Kitapta Neşredilen Hususi Defter Kanunlarının Mahiyet ve Ehemmiyeti”¹⁷ başlığı altında, defter kanunlarını uzun uzadıya anlatır. Onların nasıl hazırlandıklarını, nasıl bir araya getirildiklerini ve muhteva bakımından neleri havi olduğunu, yani zenginliğini ve kıymetini açıklar. Bunlara kitabında yer verirken de nelere dikkat ettiğini, neleri öncelediğini örnek kanun metnlerini sıralayarak belirtir.

Dokuzuncu ve son alt başlığın konusu ise, “Osmanlı Kanunlarında Eski Devirlere Ait Kısımlar ve Türkiye Teşkilat ve Müesseseleri Tarihinde Yabancı Tesirler Meselesi”¹⁸ dir. Barkan yine bu kısımda önemli tartışma konularından birine işaret etmektedir. Öncelikle yeni fethedilen İslam memleketleri için kanun hazırlanırken, o yerin daha evvel kullandığı kanunun bazen tamamen geçerli kılındığını, bazen sınırlı değişiklikler yapıldığını ve bazen de onlardan da istifade edilerek yeni kanunlar hazırlandığını anlatır. Uzun Hasan ve Kayıtbay kanunlarını bu görüşlerine misal verir. Ancak tartışmanın odaklandığı nokta, eski Türk ve İslam devletlerinden geçen unsurlar değil ecnebi tesiri diye adlandırılan yabancı tesiridir. Yani Bizans imparatorluğu, bazı Balkan memleketleri, Macaristan ve Adalar gibi Orta Çağ Avrupa feodalitesinin özelliklerini taşıyan yerlerden kaynaklanan bir etkiden söz edilmektedir. Barkan, daha başta böyle bir etkinin de olabileceğini kabul eder. Ancak yeterli inceleme ve araştırma yapılmaksızın, Osmanlıların bir hiçten hareket ederek, teşkilat ve kurumlarını tamamen adı geçen memleketlerden özellikle de Bizans'tan aldığı görüşünü reddeder. Bunun böyle olmadığını söylemek için, en azından Osmanlı'nın arkasında yer alan bir birikim olarak mevcut Türk ve İslam devletlerinin varlığına ve bu devletlerle Osmanlı'nın ilişkilerine bakmanın yeterli olacağını vurgular. Zira daha Osmanlı'nın teşekkül devrinde bu devletlerin gelişmiş bir teşkilat ve idare yapısına ve bunu tatbik eden önemli şahıs ve kaynak kitaplara sahip olduklarını, Osmanlıların da bu kaynaklardan yararlanarak tatbikat yaptıklarını ifade eder. Bununla birlikte bu tartışmayı başlatan ve yapanların başka amaçlarının da olduğunu ve masum olmadıklarını ima eder.

IV

Barkan bu uzun sayılabilecek girişten sonra Kanunname metinlerine yer vermiştir. Önce bir sayı numarası vermiş, sonra o kanunname ile ilgili bir paragraflık genel bir izahatı bulunmuş ve arkasından ilgili kanunnamenin metnine yer vermiştir. Bazen belli örneklerde, açıklama paragrafının hemen altına Osmanlıca bir paragraf eklediği de olmuştur. Bazen paragraflar bir sayfadan fazla olurken, bazen de hiç açıklama yapılmadan direkt metin aktarılmaya başlanmıştır. Nadiren de, eski harflerle bir giriş yapıldığı olmuştur. Bazen kanun, bazen de kanunname kavramı kullanılmıştır. Sayfa sonlarında dipnotlara yer verilmiş ve özellikle kelime okumaları konusundaki tereddütler izhar edilmiştir. 400 sayfalık bu kısımda 107 kanun ve kanunnamenin çevrim-yazı metnine yer verilmiştir.

Kanunlar kitabının yazıldığı tarih dikkate alındığında, güzel bir indeksinin yapıldığı dikkatten kaçmaz. İndeks, -Edebiyat Fakültesi Osmanlıca okutmanı da olan- Rif-

17 *Kanunlar*, s. lviii-lxiii.

18 *Kanunlar*, s. lxiii-lxxii.

kı Melul Meriç tarafından hazırlanmıştır. Böyle bir eser için elzem olan bu indeks, gayet detaylı olarak hazırlanmış, 130 sayfalık bir yer işgal etmiş ve eserin kullanımını fevkalade kolaylaştırmıştır.

İndeks kısmından sonra yine eserin anlaşılmasını sağlayacak dokuz sayfalık kısa bir sözlük eklenmiştir. Bu sözlük içinde, Türkçe dışında Arapça, Farsça, Yunanca, Sırpça, Hırvatça, Bulgarca, Macarca ve İtalyanca kelimelerin karşılıkları verilmiştir. Sözlüğü, 10 sayfalık bir doğru-yanlış cetveli takip etmiştir. Fihristte ise sırasıyla kanunların nereye ait oldukları, tarihleri ve eser içinde hangi sayfalar arasında yer aldıkları gösterilmiştir. 4 sayfalık fihristten sonra da, yukarıda açıklandığı üzere, derleme fotoğrafların yer aldığı kısım yer almıştır.

Yararı olacağı düşüncesiyle biz de aşağıda bu fihristin bir benzerine yer verdik.

V

Kanunlar Kitabında Yer Alan Kurumların Listesi

Sayı	Kanununun Ait Olduğu Yer	Tarihi	Kitap Sayfa No
1	Hüdavendigâr Livası	1487	1-6
2	Aydın Livası	1528	6-18
3	Biga Livası	1517	19-21
4	Karesi Livası	1576	22-23
5	Kütahya Livası	1528	23-28
6	Bolu Livası	1528	28-32
7	Hamid Livası	1528	32-33
8	Koca İli Livası	1624	33-34
9	Ankara Livası	1522	34
10	Kengiri Livası	1578	35-39
11	Karaman Vilayeti	Tarihsiz	39-41
12	Ref ' Edilmiş Olan Bid'atler	Tarihsiz	42-45
13	Karaman Vilayeti	1528	45-47
14	İç İl Livası	1584	48-54
15	İç İl Livası Sipahi Zâdeleri	Tarihsiz	54-55
16	Karaman Vilayeti Eşküncileri	1575	55-56
17	Kayseriye Livası	1500	56-57
18	Trabzon Livası	1583	58-61
19	Erzurum Vilayeti	1540	62-72
20	Erzincan Evkafı	1540	73-74
21	Yeni İl	1583	75-86
22	İstanbul Haslar Kazası	1498	86-109
23	Rum Vilayeti Sipahileri	1519	109-110
24	Malatya Kerker ve Divrik Evkaf ve Emlaki	1530	110-111

Sayı	Kanununun Ait Olduğu Yer	Tarihi	Kitap Sayfa No
25	Malatya Livası	1528	111-114
26	Malatya Livası	1559	115-117
27	Behisni Livası	1519	117-118
28	Divriki Livası	Tarihsiz	118-119
29	Alâ üd-devle Bey	Tarihsiz	119-124
30	Bozok	Tarihsiz	124-129
31	Diyaribekir Vilayeti	1540	130-139
32	Boz Ulus	1540	140-144
33	Diyaribekir Vilayeti	1518	145-148
34	Ergani Livası	1518	149-153
35	Ergani Livası	Kanuni Devri	154
36	Urfa (Ruha) Livası	1518	155-157
37	Mardin Livası	1518	158-160
38	Mardin Livası	Kanuni Devri	161-164
39	Harput Livası	1518	165-167
40	Çirmik Livası	1518	167-169
41	Çirmik Livası	Kanuni Devri	169-170
42	Siverek Livası	1518	170-171
43	Arabgir	1518	171-173
44	Musul Livası	III. Murad Devri	173-180
45	Erzincan Livası	1516	181-184
46	Kemah Livası	1516	184-187
47	Bayburt Livası	1516	187-188
48	Çemişkezek	1541	188-191
49	Malatya Evkaf ve Emlaki	1530	191-192
50	Bitlis Vilayeti	Tarihsiz	192-193
51	Dekuk Nahiyesi	1548	193-194
52	Kerkük Nahiyesi	1548	194-195
53	Gence Eyaleti	1727	195-197
54	Gürcistan	1570	197-200
55	Sis Livası	1519	200-203
56	Çukur Âbad Vilayeti	Kanuni Devri	204-206
57	Haleb Livası	1570	206-210
58	Trablus İskelesi	1571	211-216
59	Kudüs Livası	Tarihsiz	217-219
60	Şam Vilayeti	1548	220-227
61	Özer Livası	III. Murad Devri	228
62	Safed Livası	1555	229-230
63	Nehr-i Şerif	Kanuni Devri	231
64	Vize	1539	232-234
65	Gelibolu Livası	1519	235-236

Sayı	Kanununun Ait Olduğu Yer	Tarihi	Kitap Sayfa No
66	İmroz Ceziresi	1519	237-240
67	Gelibolu Müsellem ve Piyadeleri	1518	241-242
68	Çingâne	1541	243-244
69	Yağcılar	1581	245-246
70	Canbazlar	1543	247-248
71	Rumeli Kıptileri	1530	249-250
72	Sofya Vilayeti	1525	251-254
73	Enez	Tarihsiz	255-256
74	Çirmen Livası	Kanuni Devri	257-259
75	Müsellem Eşkincileri	1531	259
76	Yürükân Kanunları	Kanuni Devri	260-262
77	Kocacık Yürükleri Kanunu	1584	262-264
78	Voynuklar	Kanuni Devri	265-266
79	Niğebolu Vilayeti	Kanuni Devri	267-271
80	Silistire Livası	Kanuni Devri	272-277
81	Silistire Livası	1569	278-289
82	Tırhala Livası	1520	289-290
83	İskenderiye Livası	1570	291-292
84	Ohri	1613	292-296
85	Budin	Kanuni Devri	296-297
86	Üsküp ve Selânik	II. Selim Devri	297-300
87	Budin, Estergon, Hatvan ve Novigrad	1545	300-303
88	Pojaga Estergon	Kanuni Devri	303-306
89	Serim Livası	III. Murad Devri	306-312
90	Uyvar Eyaleti	III. Mehmet Devri	313-315
91	Hatvan Livası	IV. Mehmet Devri	316-318
92	Çanad ve Gûla Livaları	1566	318-319
93	Kopan ve Şamanturna Livası	II. Selim Devri	319-321
94	Lipve Livası	1554	322-324
95	Semendire Eflakları	1527	324-325
96	Mora Vilayeti	1716	326-332
97	Midilli Ceziresi	1709	332-338
98	Rodos ve İstanköy	1650	338-340
99	Agriboz	1569	341-343
100	Taşözü Ceziresi	Tarihsiz	343-346
101	Sakız Ceziresi	1720	346-348
102	Kıbrıs Ceziresi	1572	348-350
103	Kandiye	1670	350-353
104	Hanya	1704	353-354
105	Mısır	1524	355-387
106	Fatih Sultan Mehmet	1488	387-395
107	Bosna Vilayeti	1516	395-401